

TIPOGRAFIA ȘI TIPOGRAFII EPISCOPIEI BUZĂULUI ÎN EPOCA DOMNIIILOR FANARIOTE

Daniela LUPU

În istoriografie s-a afirmat adesea că principii fanarioți: „*cu toată înclinarea unora dintre ei spre carte, nu s-au prea dat în vânt pentru tipografie*”¹. Cu toate că puțini dintre ei au contribuit direct la finanțarea cărților publicate în țară, nu li se poate contesta **calitatea de protectori ai tiparului autohton**, exprimată însă în forme diferite față de secolele anterioare, după cum nu se poate ignora nici faptul că au exercitat asupra acestuia un control din umbră, dar eficient. Ca și în Moldova, domnii au plasat responsabilitatea înființării de tipografii mitropolitelor și episcopilor în scaun, iar spre sfârșitul epocii și unor particulari.

În condițiile în care mecenatul domnesc asupra tiparului s-a diminuat considerabil, în epoca domniilor fanariote (1716-1821) **principala deținătoare de tipografii și editoare de carte a fost Biserica**. Acționând prin prisma propriilor interese, ea s-a dedicat cu precădere tipăririi cărților de cult și teologice, cărților didactice și scrierilor de educație moral-religioasă. Domnii fanarioți, deși în mare parte oameni evlavioși și cărturari, nu au fost interesați să investească personal în tipărirea cărților bisericești; principalul lor obiectiv a fost acela de a-și publica propriile opere sau pe cele în paginile cărora erau omagiați; de asemenea, ei și-au concentrat resursele financiare (destul de limitate) către editarea unor cărți „savante”, de comentarii teologico-filosofice sau de știință, în marile centre culturale europene (Veneția, Viena, Leipzig), modalități prin care doreau să se integreze în viața intelectuală occidentală.

Patronajul domnesc asupra activității tipografice s-a manifestat prin autorizarea înființării tipografiilor și prin acordarea de privilegii proprietarilor de ateliere și tipografiilor. În această epocă, Domnia a emis primele reglementări oficiale în domeniul tiparului (în 1741 și 1742), confirmând privilegiile Mitropoliei asupra imprimării și vânzării cărților bisericești, **fără a institui un monopol al Bisericii asupra tiparului**. Pentru a se asigura puritatea ortodoxă a textelor liturgice și teologice s-a reconfirmat

¹ Tit Simedrea, *Tiparul bucureștean de carte bisericească în anii 1740-1750*, în „Biserica Ortodoxă Română”, anul LXXXIII (1965), nr. 9-10, p. 865 (în continuare: BOR).

dreptul mitropolitului de a autoriza tipărirea acestor cărți. **Biserica a exercitat astfel un control asupra conținutului tipăriturilor bisericești, dar nu o cenzură asupra tiparului în general.** Dacă vrem să identificăm un **monopol asupra tiparului** în această perioadă, acesta este **exercitat de către Domnie** (prin acordarea privilegiilor de înființare a atelierelor tipografice) și nu de către Biserică, care nu este decât beneficiara dreptului de a deține tipografie, conferit de către domn. Privilegiul tipăririi cărților bisericești a fost apărut cu consecvență de mitropoliții care s-au succedat în scaunul arhieresc. Aceasta a făcut ca inițiativele particulare și laice în domeniul tiparului să fie sporadice și, până în anul 1817, lipsite de succes. Ca urmare, în epoca domniilor fanariote activitatea tipografică nu a încetat în Țara Românească și nu avem de-a face cu o perioadă neagră pentru tiparul și cartea românească. Dimpotrivă, cu excepția anilor de război și a momentelor de vârf ale ciumei când, din motive întemeiate, tipografiile și-au încetat lucrul, am constatat o continuitate a activității și o producție de carte relativ mare având în vedere zbuciumatul context istoric în care au evoluat. Prin șirul continuu de cărți editate și prin aria largă de răspândire a acestora în întreg teritoriul românesc, tipografiile au jucat un rol important în cultura vremii, asigurând suportul material al răspândirii științei de carte și al noilor idei.

Între anii 1716 și 1821, Țara Românească a cunoscut o intensă activitate tipografică, care depășește ca amploare și număr de tipărituri secolul al XVII-lea². În acest interval au funcționat 10 tipografii, din care șase s-au aflat în proprietatea sau sub coordonarea instituțiilor ecleziastice: Mitropolia Ungrovlahiei (Tipografia Mitropoliei, Tipografia mănăstirii Tuturor Sfinților), Episcopia Râmnicului, Episcopia Buzăului și Patriarhia Ierusalimului (Tipografia mănăstirii Sf. Sava, devenită apoi a Școlii Văcăreștilor și Tipografia grecească), una în proprietatea Domniei (Tipografia Domnească) și trei în proprietate privată (a fraților Nicolae și Ioan Lazaru, a asociaților Constantin Caracaș, Dumitrache Topliceanu și Răducanu Clineanu – Tipografia Privilegiată – și a tipografilor Gheorghe și Nicolae Dimitrievici).

² Sursa bibliografică de referință pe care am folosit-o pentru descrierea tipăriturilor imprimate în această epocă a fost: Ioan Bianu, Neva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830*, tom I: fasc. I (1508-1588), București, Atelierele Socec & Co., Soc. Anonimă, 1898; fasc. II (1635-1656), București, Atelierele Socec & Co., Soc. Anonimă, 1899; fasc. III (1673-1690), București, Atelierele Socec & Co., Soc. Anonimă, 1900; fasc. IV-V (1691-1716), București, 1902; tom II (1716-1808), București, Atelierele Socec & Co., Soc. Anonimă, 1910; tom III, fasc. I-II (1809-1817), București, Atelierele Socec & Co., Soc. Anonimă, 1912; Ioan Bianu, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche* tom III, fasc. III-VIII (1817-1830), București, Atelierele Grafice Socec & Co., Soc. Anonimă, 1936; tom. IV. *Adăogiri și Îndreptări*, București, Atelierele Grafice Socec & Co., Soc. Anonimă Română, 1944 (în continuare: BRV).

La aproape patru decenii după închiderea Tipografiei Domnești de la Episcopia Buzăului³ (ultima carte publicată aici a fost un *Apostol* tipărit în 1706)⁴, episcopul Methodie a înființat o nouă tipografie, care era gata de lucru în 1743. Inițiativa episcopului credem că are legătură cu atmosfera generală de revigorare a activității tipografice, încurajată de către Constantin Mavrocordat și pusă în practică de mitropolitul Neofit Cretanul la București și de episcopul Climent la Râmnicu-Vâlcea. La fel ca și la Râmnic, noua tipografie a fost organizată ca o tipografie episcopală, destinată în primul rând să acopere nevoia de carte din propria eparhie⁵, dar spre deosebire de aceasta a avut o existență scurtă, pentru că dintre ierarhii care i-au urmat lui Methodie (ian. 1741 - mart. 1748), singurul interesat să dețină tiparniță proprie a fost episcopul Cozma (sept. 1763 - oct. 1787).

Dacă perioada funcționării ei ca Tipografie Domnească a fost tratată pe larg, evoluția tipografiei de la Buzău în epoca domniilor fanariote a fost mai puțin investigată⁶. George Ionescu a fost primul care a făcut o schiță a evoluției tipografiei buzoiene, folosind descrierile cărților cuprinse în volumele BRV publicate până în 1909⁷. Având în vedere posibilitățile limitate de informare ale epocii, recunoaștem tipografului George Ionescu meritul începutului de drum, dar demersul său rămâne lipsit de valoare științifică. O lungă perioadă de timp, subiectul nu a atras atenția cercetătorilor. Abia în 1960, preotul buzoian, Gabriel Cocora a publicat primul studiu monografic dedicat Tipografiei

³ Tipografia de la Buzău a fost înființată în anul 1691, de Constantin Brâncoveanu (1688-1714) și organizată de marele episcop cărturar și tipograf Mitrofan, funcționând ca Tipografie Domnească în anii 1691-1706.

⁴ Deși s-a considerat multă vreme că ultima carte tipărită la Buzău în epoca brâncovenească a fost *Apostolul* din 1704 (BRV, I, 144), descoperirile ulterioare au pus în evidență faptul că activitatea tipografiei buzoiene s-a încheiat în 1706, cu imprimarea unei noi ediții a acestei cărți. *Apostolul* din 1706, apare menționat în lista întocmită în 1857, de Ștefan Moldovan, vicarul Țării Hațegului la cererea lui Timotei Cipariu (v. Liviu Patachi, *Cărți vechi românești în Țara Hațegului de pe o listă din 1857*, în „Studii și Cercetări de Bibliologie”, III, 1960, p. 286). Existența ediției din 1706, a fost confirmată prin confruntarea listei cu catalogul inedit redactat de Ștefan Moldovan (Florian Dudaș, Ștefan Crișan, *Contribuțiile clericului Ștefan Moldovan la Bibliografia românească veche*, în BOR, anul XCIX (1981), nr. 3-4, p. 431).

⁵ În epoca domniilor fanariote, eparhia Episcopiei Buzăului cuprindea județele: Râmnicu Sărat, Buzău, Săcuieni (Saac) și Brăila (Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga, București, Institutul de Arte Grafice și Editură Minerva, 1902, p. 172).

⁶ În legătură cu acest subiect, menționăm și articolul nostru, *Tipografia Episcopiei Buzăului la mijlocul secolului al optprezecelea*, în vol. „*Episcopul Epifanie. 70 de ani*”, Buzău, Editura Episcopiei Buzăului și Vrancei, 2002, p. 503-523.

⁷ G. Ionescu, *Tipografia de la Episcopia Buzăului*, extras din „*Revista de istorie, arheologie și filologie*”, anul X (1909), p. 199-271.

Episcopiei de la Buzău, în care a tratat întreaga activitate a acesteia, de la înființare, până la încetarea activității în 1873⁸. Dacă George Ionescu s-a limitat la prezentarea activității tipografice până la mijlocul secolului al XVIII-lea, Gabriel Cocora și-a extins cercetarea și asupra perioadei de funcționare din secolul al XIX-lea, incluzând și descrierea bibliografică a cărților și foilor volante tipărite între 1832-1871. Valoarea studiului este sporită de faptul că autorul a utilizat numeroase informații documentare inedite referitoare la activitatea tipografiei în secolul al XIX-lea, foarte puțin cunoscută până la acea dată. Funcționarea tipografiei buzoiene în epoca fanariotă a fost prezentată pe scurt în acest studiu și a fost amintită în treacăt și în alte lucrări ale autorului⁹. Activitatea tipografiei buzoiene între anii 1743 și 1768, a fost de asemenea foarte rezumativ tratată și în lucrările generale privind istoria cărții. Mircea Tomescu prezintă cele două etape de funcționare (1743-1747 și 1762-1768), dar fără a menționa vreo carte tipărită în acest interval¹⁰. Inexplicabil, cunoscuții bibliografi Dan Simonescu și Gheorghe Buluță fac o confuzie gravă, afirmând că: „*Un bun tipograf al Buzăului a fost și Stoica Iacovici, care a reparat tipografia și a tipărit între anii 1705-1749 mai multe cărți*”. Or, se știe că în anii 1707-1742, la Buzău nu s-a tipărit nimic, iar preotul Stoica Iacovici nu a lucrat niciodată la tipografia buzoiană¹¹.

Cei patru tipografi atestați la Buzău între anii 1743 și 1768, nu au constituit până în prezent subiectul unei cercetări mai ample, ei fiind, cu o singură excepție (Sandul Irimia din Iași), puțin cunoscuți deoarece au semnat ca meșteri doar în cărțile tipărite la Tipografia Episcopiei. O prezentare generală a acestora a făcut Daniela Bratu, valorificând informațiile oferite de paginile de titlu¹². Nici cărțile tipărite la Buzău în epoca fanariotă nu s-au bucurat de prea multă atenție din partea specialiștilor, poate și din cauza prezenței lor mai restrânse în fondurile din țară.

Încercând o periodizare a activității tipografiei buzoiene, Gabriel Cocora a considerat că prima perioadă de funcționare începe în 1691 și se termină în

⁸ Gabriel Cocora, *Tipografia și tipăriturile de la Episcopia Buzăului*, în „BOR”, anul LXXVIII (1960), nr. 3-4, p. 286-331, reprodus apoi cu titlul: *Tipografia de la Episcopia Buzăului*, în vol. *Tipar și cărțurari*, București, Ed. Litera, 1977, p. 9-105 (în continuare: Cocora, *Tip. de la Ep. Bz.*).

⁹ Idem, *Episcopul Metodie al Buzăului*, în „Glasul Bisericii” (în continuare: GB), anul XXIV (1965), nr. 7-8, p. 667-683 (în continuare: Cocora, *Ep. Metodie*); idem, *Episcopia Buzăului o vatră de spiritualitate și simțire românească*, Buzău, Ed. Episcopiei Buzăului, 1986, p. 238.

¹⁰ Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, Ed. Științifică, 1968, p. 98.

¹¹ Dan Simonescu, Gheorghe Buluță, *Scurtă istorie a cărții românești*, [Iași], Ed. Demiurg, 1994, p. 36.

¹² Daniela Bratu, *Tipografii de la Buzău*, în „GB”, anul XVII (1958), nr. 8, p. 727-739.

1768¹³. Considerăm că acest interval nu poate fi tratat ca o perioadă unitară din cel puțin două motive¹⁴. Primul constă în faptul că în activitatea tipografiei se constată un hiatus între anii 1707-1742, ceea ce înseamnă că tipografia din 1743, nu are în comun cu cea din 1691, decât locația. Cel de-al doilea are în vedere faptul că în 1743, odată cu punerea în funcțiune, a avut loc și o schimbare de statut a tipografiei. Dacă de la înființare până în 1706 (în timpul episcopilor Mitrofan și Damaschin), tipografia a fost domnească și patronată de Constantin Brâncoveanu, din 1743, tipografia a devenit episcopală fiind susținută financiar de episcopii Buzăului. De aceea, ni se pare mai potrivit să periodizăm istoria Tipografiei de la Buzău în funcție de modul în care s-a realizat patronajul¹⁵. Aplicând acest principiu, rezultă că în epoca domniilor fanariote Tipografia Episcopiei Buzăului a avut două etape de funcționare, desfășurate în timpul păstoriei celor doi ierarhi: etapa Methodie (1743-1747) și etapa Cozma (1767-1768).

În literatura de specialitate este unanim acceptat anul 1743, ca dată de reîncepere a activității. Barbu Theodorescu este singurul care trece în lista cărților de Buzău un *Apostol* tipărit în anul 1733 (în vremea episcopului Misail), fără alte explicații¹⁶. Această carte nu a fost cuprinsă în BRV și nici în

¹³ Potrivit preotului Gabriel Cocora, activitatea tipografiei are patru perioade: I: 1691-1768; II: 1834-1846 (1834-1841, 1845-1846); III: 1852-1857; IV: 1860-1873 (1860, 1868-1873). Deși criteriul care a stat la baza acestei periodizări nu a fost precizat, se observă că, cel puțin pentru secolul al XIX-lea, intervalele stabilite marchează de fapt activitatea tipografiei în timpul episcopilor Chesarie (perioada a II-a), Filothei (perioada a III-a) și Dionisie Romano (perioada a IV-a). În aceste condiții, criteriul după care s-a stabilit prima perioadă, care corespunde funcționării tipografiei în timpul episcopilor Mitrofan, Damaschin apoi, după o pauză de 37 de ani, cea din timpul episcopilor Methodie și Cozma, rămâne confuz și discutabil. După cum se știe, funcționarea unei tipografii depinde direct de modul de finanțare, deci ni se pare mai corect ca periodizarea să se facă potrivit acestui criteriu.

¹⁴ Că intervalul 1743-1768, trebuie tratat ca o perioadă distinctă în istoria tipografiei buzoiene au observat atât G. Ionescu, care o numea „a doua ei formațiune” (*op. cit.*, p. 213), cât și Gr. Crețu (*Tipografiile din România de la 1801 până astăzi*, București, Imprimeria Statului, 1910, p. 19).

¹⁵ Perioada I (1691-1706) – Tipografie Domnească, sub conducerea episcopilor Mitrofan și Damaschin, în cadrul căreia distingem etapa Mitrofan (1691-1702) și etapa Damaschin (1702-1706); perioada a II-a (1743-1768) – Tipografie Episcopală, sub patronajul episcopilor Methodie și Cozma, cu etapa Methodie (1743, 1747) și etapa Cozma (1767-1768); perioada a III-a (1832-1871) – Tipografie Episcopală sub patronajul episcopilor Chesarie, Filothei și Dionisie Romano, cu patru etape de funcționare: etapa „tipografiei provizorii” a mitropolitului Grigore Dascălul (1832-1833), etapa Chesarie (1834-1846), etapa Filothei (1852-1857), etapa Dionisie Romano (1860, 1868-1871).

¹⁶ Barbu Theodorescu, *Cartea veche românească. 1508-1830*, în „Mitropolia Olteniei”, anul XI (1959), nr. 9-12, p. 601; idem, *Repertoriul cărții românești vechi, 1508-1830*, în BOR, anul LXXVIII (1960), nr. 3-4, p. 351.

alte bibliografii, cataloage sau studii ulterioare, de aceea credem că distinsul bibliolog a făcut o confuzie.

Tipografia s-a deschis în 1743, la un an după ce celelalte două tipografii bisericești din țară își reluaseră lucrul după câțiva ani de pauză. În anii 1740-1741, atât Tipografia Mitropoliei - cu cheltuiala mitropolitului Neofit Cretanul - cât și cea a Episcopiei Râmnicului - prin grija episcopului Climent - se înnoiseră cu material tipografic adus din Transilvania. Din păcate, știrile despre modul în care s-a făcut utilizarea tipografiei buzoiene lipsesc, dar putem presupune că s-a recurs la aceeași sursă.

În acest cadru de mare concurență își reîncepe activitatea Tipografia de la Buzău, la doi ani după venirea episcopului Methodie în scaun. Se pune întrebarea de ce, dintre toți episcopii care i-au succedat lui Damaschin, numai Methodie a dorit să aibă tipografie. S-a adus ca argument originea pământească a episcopului, spunându-se că episcopii anteriori fiind greci, nu au fost interesați să imprime carte românească¹⁷. Explicația nu este convingătoare; dăm exemplu doar pe mitropolitul Neofit (nov. 1738 - iul. 1753), care, în pofida originii sale grecești, s-a dovedit un apărător vehement al intereselor tipografiei Mitropoliei, editând carte românească în număr mai mare decât cea grecească și contestând pretențiile Patriarhiei Ierusalimului de tutelare a editării cărților bisericești și a învățământului teologic din țară.

O incursiune în trecutul lui Methodie ne va dovedi că interesul său pentru tipografie nu este întâmplător. Momentul alegerii ca episcop l-a găsit pe Methodie eclesiarh al Mitropoliei, funcție care presupunea un permanent contact cu tipografia și tipografiile Mitropoliei. Din documente știm că printre atribuțiile eclesiarhului se număra și administrarea tipografiei¹⁸. Cleric cultivat, interesat de cărți și de lectură, Methodie a comandat în 1743, dascălului Lup (de la Școala domnească slavonească de la Sf. Gheorghe Vechi) și logofătului Mușat (diorthositorul Tipografiei Mitropoliei) copierea unui manuscris¹⁹. Este vorba de lucrarea lui Simeon, arhiepiscopul Solonului, *Asupra eresurilor* copiată după versiunea realizată în 1707, la cererea mitropolitului Teodosie²⁰.

Nu știm dacă înainte de a pune în practică planul său de reînființare a Tipografiei de la Episcopia Buzăului, Methodie a trebuit să obțină încuviințarea mitropolitului, după cum nu știm dacă publicarea cărților a fost autorizată de acesta²¹. Conform hrisovului din 20 iulie 1742, fiecare carte

¹⁷ Cocora, *Tip. de la Ep. Bz.*, p. 12.

¹⁸ Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 885.

¹⁹ Logofătul Mușat a diorthosit *Catavasierul* din 1742 (BRV, II, 222, p. 57).

²⁰ Manuscrisul se află la biblioteca mănăstirii Ciolanu din județul Buzău (Cocora, *Ep. Metodie*, p. 671).

²¹ Cărțile apărute între 1743 și 1747, nu au mențiunea că s-au tipărit: „cu blagoslovenia mitropolitului”, ci doar: „mitropolit fiind a toată țara, chir Neofit”.

trebuia înainte de a fi pusă în tipar să fie cercetată (dacă este scrisă „după rânduială”) și aprobată de mitropolit: „Încă și cărțile câte vor să se tipărească în vreuna din Episcopii atârătoare de această [Mitropolie n.n.], dacă din întâmplare ar fi și acolo tipografie, să nu se dea la tipar mai înainte, până ce venind la vederea arhieriei sale, să aibă limpezime în cugetare și în iscodire și nebănuială”²².

Nu credem că în 1741, la venirea lui Methodie, la Buzău se mai păstra ceva din vechiul atelier de pe vremea lui Mitrofan și Damaschin. Fiind Tipografie Domnească, materialul a fost probabil preluat după 1706, când aceasta a fost închisă, de tipografiile din București²³. Un inventar al averii Episcopiei făcut în noiembrie 1740, nu pomenește nimic de vreun material tipografic²⁴. Dar chiar dacă mai rămăsese ceva, situațiile similare de la tipografiile din București și Râmnic ne arată că după atâta vreme era imposibil să se înceapă lucrul fără o pregătire temeinică. Era necesară o înnoire a inventarului, repararea teascurilor vechi sau cumpărarea altora noi, procurarea matrițelor, „vârsarea” (turnarea) slovelor, procurarea sau realizarea materialului ilustrativ (clișeele pentru frontispicii, gravuri, viniete). Din păcate, nu s-a descoperit până acum vreun document din care să aflăm cum s-a făcut această utilare. Pentru că în anul 1743, s-au tipărit patru cărți înseamnă că atelierul era foarte bine înzestrat. Reorganizarea tipografiei trebuie să fi început imediat după instalarea lui Methodie în scaun, așadar cu un an sau doi înainte de 1743 (în cazul Tipografiei Mitropoliei pregătirea durase circa doi ani, din decembrie 1739, până la sfârșitul anului 1741).

Tipograful angajat de episcopul Methodie era Ioan Stoicovici, fiul cel mare al tipografului bucureștean, preotul Stoica Iacovici²⁵. În anul 1743, Ioan a imprimat patru cărți liturgice, toate având mențiunea că s-au tipărit: „În sfânta Episcopie a Buzăului”²⁶. Nu credem că se poate susține ideea că între 1743-

²² Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 931.

²³ De pildă, clișeele semnate de Ioanichie Bacov au ajuns la Tipografia Mitropoliei.

²⁴ Este vorba de un act întocmit de arhimandritul Sofronie (egumenul mănăstirii Argeș), care a fost locotenent de episcop până la alegerea lui Methodie: „*Catastif de averea episcopiei Buzăului și de cheltuielile urmate de la 1 nov. 1739-nov. 1740*” (I. Ionașcu, *Episcopul Misail (1732-1740) și averea Episcopiei Buzăului după ridicarea lui de Ruși*, în „Îngerul”, anul IX (1939), nr. 6-7, p. 524-537).

²⁵ După moda vremii, tipograful își lua ca nume, prenumele tatălui la care adăugau sufixul „vici” (adică fiul lui...). Astfel, Ioan Stoicovici era fiul lui Stoica, după cum Stoica, care semnează Iacovici, era fiul lui Iacov.

²⁶ *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu* (BRV, II, 228, p. 64; IV, p. 239); *Apostol* (*ibidem*, II, 230, p. 65; IV, p. 239); *Catavasier*, cu cântări în limba slavonă și greacă, cele grecești tipărite cu caractere chirilice (*ibidem*, IV, 79, p. 55-56) și *Ceaslov* (*ibidem*, IV, 78, p. 55).

1745, Ioan Stoicovici: „*timp de trei ani a condus tipografia*”²⁷. El a fost angajat („tocmit”), așa cum se proceda în epocă, pe titlu de carte. O dată încheiată tipărirea celor patru cărți, credem că Ioan s-a întors la sfârșitul anului 1743, la București, pentru a lucra în echipa tatălui său, căruia Constantin Mavrocordat îi încredinșase sarcina redeschiderii Tipografiei Domnești. După cum știm din alte documente, preotul Stoica lucra cu întreaga familie, cu fiii (Ioan, Ghinea și Iordache) și cu fratele său, logofătul Radu Iacovici. Cărțile de la Buzău sunt singurele cărți tipărite de Ioan ca meșter tipograf, pentru că după această dată numele lui nu mai apare menționat pe paginile de titlu.

Activitatea s-a reluat abia în 1747²⁸, prin angajarea tipografului moldovean Sandu Irimia din Iași (venit de la Tipografia Episcopiei din Rădăuți, unde lucrase până în 1746). Sandu tipărește un *Molitvenic*, care este ultima carte publicată în timpul episcopului Methodie²⁹.

Pe lângă titlurile prezentate mai sus (cuprinse în BRV) a fost semnalată în 1979, existența unui *Paraclitichi (Octoih)*, din care cercetătoarea Elena Mișu spune că a descoperit două exemplare în județul Mureș (la bisericile din Răstolița și Așintși)³⁰. Dacă data a fost citită corect, înseamnă că activitatea tipografiei a continuat și după moartea lui Methodie (23 martie 1748), în timpul episcopului Filaret (24 martie 1748-1752) – viitorul mitropolit Filaret I Mihalitzis. Totuși, până la publicarea unei descrieri bibliografice a acestei cărți, prelungirea activității tipografiei și după moartea lui Methodie rămâne o ipoteză.

Data reînținerii activității tipografiei în a doua jumătate a secolului - 1762 sau 1767 - constituie încă un subiect controversat, provocat de includerea în BRV a două cărți a căror tipărire la Buzău este discutabilă. Pe baza descrierii unor volume incomplete, au fost atribuite tipografiei buzoiene *Catavasierul* din 1762 și *Penticostarul* din 1764.

²⁷ Daniela Bratu, *op. cit.*, p. 736. Asemenea altor cercetători și domnia sa crede că *Acatistul* s-a retipărit în anul 1745, ceea ce a condus la concluzia eronată că din 1743, până în 1745, Ioan Stoicovici a stat la Buzău.

²⁸ Deși s-a trecut pe lista cărților de la Buzău și o ediție din 1745 a *Acatistului* (BRV, IV, 84, p. 57), această carte nu există. Confuzia a fost provocată de faptul că pe pagina de titlu a ediției din 1743, s-a scris greșit anul de la facerea lumii 7253 (corespunzător anului de la Hristos 1745). Data a fost corectată de tipograf prin nota de la f. 154 v., în care spune că *Acatistul* a fost tipărit în 1743, dar această precizare nu a fost cunoscută la data redactării volumului II din BRV, ceea ce a dus la catalogarea cărții o dată la anul 1743 și încă o dată la anul 1745 (cf. *ibidem*, II, 228, p. 64; IV, p. 239).

²⁹ *Ibidem*, II, 258, p. 100-101.

³⁰ Elena Mișu, *Relațiile culturale dintre Țările Române oglindite în circulația cărții vechi din județul Mureș*, în „Îndrumător pastoral”, III, Alba Iulia, 1979, p. 127.

Catavasierul din 1762³¹, în lipsa foi de titlu, a fost identificat pe baza Pascaliei (1762) și prin compararea cu *Catavasierul* din 1768, tipărit la Buzău³². La acea dată, nu era încă descrisă bibliografic ediția din 1761, tipărită la București³³, astfel încât compararea exemplarului fără foaie de titlu s-a făcut cu ediția din 1768, de la Buzău. Dacă acest *Catavasier* s-a tipărit la Buzău, înseamnă că activitatea tipografiei s-a reluat în vremea episcopului Rafail (12 aprilie 1757-4 septembrie 1763). Izvoarele documentare referitoare la păstoria lui Rafail accentuează faptul că, fiind deja în vârstă și bolnav la ocuparea scaunului, episcopul făcea cu greu față responsabilităților ce-i reveneau. În cererea de *paretesis* (demisie) Rafail își motivează retragerea din scaun din cauză că a ajuns: „la multă slăbiciune din pricina bătrânețelor și adeasele boli ce m-au cuprins”³⁴. În aceste condiții este puțin probabil să fi avut inițiativa organizării tipografiei. Un alt element, care ne îndeamnă să punem la îndoială deschiderea tipografiei în 1762, este prefața acestui *Catavasier*, dedicată mitropolitului Grigore și nu episcopului Buzăului, așa cum ar fi fost firesc, dacă ar fi ieșit din tiparnița episcopiei³⁵.

În ceea ce privește *Penticostarul* datat în 1764, din acesta nu s-au semnalat până acum alte exemplare, în afara celui menționat (fără descriere) în perioada interbelică la biserica din comuna Borșa³⁶. În concluzie, credem că tipografia și-a reluat activitatea nu în 1762, ci în 1767.

Tipografia a fost repusă în funcțiune după venirea episcopului Cozma³⁷, când utilajul existent a fost folosit la tipărirea a trei cărți liturgice³⁸. Cărțile au menționa că au fost tipărite: „prin osârdia și cheltuiala iubitorului de Dumnezeu chir Cozma episcopul Buzăului” și, spre deosebire de etapa precedentă, cu blagoslovenia mitropolitului Grigore. Cozma, ca și Chesarie, episcopul Râmnicului, se numărase printre discipolii mitropolitului cărturar, Grigore al II-lea (iul. 1760 - sept. 1787).

La fel ca și Methodie, înainte de a fi ales episcop de Buzău, Cozma a fost eclesiarh al Mitropoliei (probabil între 1748-1758), fiind așadar familiarizat cu

³¹ BRV, IV, 126, p. 79.

³² *Ibidem*, II, 355, p. 176-177.

³³ Ediția din 1761, a fost doar semnalată în BRV (*ibidem*, IV, 122, p. 77).

³⁴ T. G. Bulat, *Titularii Episcopiei Buzău în secolul al XVIII-lea*, în GB, anul XXXIII (1974), nr. 11-12, p. 1156.

³⁵ Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1973, p. 202.

³⁶ BRV, IV, 130; Daniela Poenaru, *op. cit.*, p. 202.

³⁷ Despre viața și activitatea lui Cozma ca episcop de Buzău, v. T. G. Bulat, *op. cit.*, p. 1159-1192; Ion-Vasile Voinea, *Cosma Popescu, mitropolitul Ungrovlahiei (1787-1792)*, în BOR, anul XCIII (1975), nr. 3-4, p. 447-455.

³⁸ *Psaltire*, 1767 (BRV, II, 352, p. 174-175; IV, p. 251); *Catavasier*, 1768 (*ibidem*, II, 355, p. 176-177); *Liturghii*, 1768 (*ibidem*, II, 366, p. 192; IV, p. 252).

problemele legate de tipărirea cărților. În această calitate făcuse parte din rândul celor implicați în publicarea cărților apărute la Tipografia Mitropoliei, în vremea mitropolitului Filaret I (1753-1760). În momentul alegerii ca episcop era protosinghel al Mitropoliei (din 1761)³⁹, ceea ce înseamnă că era un foarte bun psalt, interesat de editarea cântărilor bisericești. Acesta este poate și motivul pentru care el se implică direct în tipărirea *Psaltirii* din 1756⁴⁰, la Tipografia Mitropoliei. Cartea a fost editată cu cheltuiala mitropolitului Filaret I (fost episcop de Buzău) și „prin îndemnarea și nevoința Cărmăzului ieromonahul, eclisiiarhul Sfintei Mitropolii”⁴¹. Din aceste cuvinte reiese că ieromonahul Cozma s-a ocupat de pregătirea textului pentru tipar, el fiind și autorul prefeței intitulată *Predoslovie către cititoriu*, în care vorbește despre însemnătatea *Psaltirii*, argumentând cu citate din Sf. Vasile cel Mare, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Cozma și Sf. Augustin. Cozma arată, citându-l pe Sf. Vasile, că: „Mai bine soarele să stea din călătoria sa, decât *Psaltirea* din biserică să lipsească”, adresându-se „cu umilință” cititorilor: „primiți cu dragoste și o citiți cu înțelegere că pentru aceasta ne-am nevoit de am tipărit-o mai chiar pe limba noastră rum(ânească) și tot în stihuri, pentru mai lesne cititorului și înțelegere deplină. Că cel ce citește și nu înțelege, iaste ca cel ce călătorește pe întuneric și calea nu o vede”⁴².

Din acest motiv credem că episcopul Cozma a dorit să inaugureze activitatea tipografiei sale cu *Psaltirea*, considerată cea mai căutată și mai citită carte a Sfintei Scripturi⁴³. Pentru tipărirea cărții, Cozma l-a adus de la București în 1767, pe „*Ghinea diaconul Stoicovici*”. Ghinea era unul din fiii preotului Stoica Iacovici, fratele lui Ioan, tipograful angajat de episcopul Methodie în 1743. Vedem că și de această dată episcopul de Buzău recurge la serviciile unui tipograf din familia Iacovici.

Colaborarea episcopului Cozma cu diaconul Ghinea continuă și în anul următor. În anul 1768, se dă la lumină un *Catavasier* – așadar tot o carte de cântări - cuprinzând catavasii românești și grecești, care se cântă după utrenie (slujba de dimineață) și înaintea Liturghiei. Ghinea semnează și prefața dedicată episcopului, dar la o analiză atentă a textului rezultă că el nu a făcut decât să reproducă pe cea scrisă de fratele său, Iordache pentru *Catavasierul* tipărit în 1761, la București, închinată mitropolitului Grigore.

³⁹ După ce în anii 1759-1761, fusese stareț al mănăstirii Dealul.

⁴⁰ Este foarte posibil ca el să fie acel Cozma ieromonahul Valahul, care a *diorthosit* (corectat) *Psaltirea* tipărită la Iași în 1748 (BRV, IV, 101, p. 69).

⁴¹ *Ibidem*, II, 301, p. 135-136.

⁴² *Ibidem*, p. 136.

⁴³ Barbu Theodorescu, *Psaltirea. Însemnări bibliografice*, în GB, anul XX (1961), nr. 5-6, p. 496-527.

Episcopul Cozma este numit, cu formularea moștenită de la Stoica Iacovici: „*al meu dulce stăpân și făcătoriu de bine*”⁴⁴. De-altfel, Ghinea trebuie să fi fost sincer recunoscător episcopului, pentru că lui îi datora ocazia de a se afirma ca meșter tipograf. Cărțile tipărite la Buzău sunt (ca și în cazul lui Ioan Stoicovici) singurele în care apare menționat numele său deși, fără îndoială, la București contribuise la imprimarea multora din cărțile semnate de tatăl și fratele său, Iordache.

Tot în cursul anului 1768⁴⁵, în Tipografia Episcopiei s-a tipărit ultima carte din această etapă - o *Liturghie* (ce conține rugăciunile și rânduiala serviciului divin oficiat duminica și sărbătorile). Ea cuprinde rânduiala Liturghiilor și Liturghiile lui Ioan Zlataust, a lui Vasile cel Mare și a „darurilor mai înainte sfințite” (*prejdesštenii*). La sfârșit s-au adăugat mai multe rugăciuni necesare la diferite ocazii (extrase din *Molitvenic*): a colivelor, a sălcilor (care se zice în Duminica Floriilor), de blagoslovire a cărnurilor, a brânzei și ouălor (în Duminica Paștilor), la „*gustarea strugurilor*” (ce se zice „*în zilele lui august*”), ecteniile ce se zic la morți și slujba sfintei *Priceștanii* (Împărtășanii). Stema Țării Românești și versurile dedicate stemei din *Liturghie* sunt reproduse după cele din *Psaltirea* din 1767, a lui Ghinea Stoicovici.

Nu știm ce l-a împiedicat pe diaconul Ghinea să-și continue activitatea la Buzău. Pentru a tipări această carte, a fost adus de la București: „*Costandin ucenicul dascăl. Iordache Tip.*”. Constantin, pe care nu-l vom mai întâlni ca tipograf în perioada următoare, era unul din „*feciorii*” din echipa meșterului Iordache Stoicovici. Iordache a fost în anii 1760-1767, tipograful exclusiv al Mitropoliei, imprimând aproape neîntrerupt în acest interval de timp numeroase cărți de cult și teologice. După moartea lui Stoica Iacovici (care nu mai este menționat după 1749) și a tipografului „*dascăl*” al Mitropoliei, Barbu Bucureșteanul (care nu mai este menționat după 1756), el a rămas singurul „*dascăl*” de meșteșugul tipografiei din București.

Activitatea Tipografiei de la Buzău, ca și a celorlalte tipografii din țară, a încetat din cauza începerii în 1768, a războiului ruso-turc, care a durat până în 1774. Că tipografia buzoiană era în bună stare de funcționare și după această dată o dovedește faptul că, atunci când mitropolitul Grigore pregătea editarea celor 12 volume din *Mineie*, cei doi foști ucenici ai săi, episcopul Cozma și

⁴⁴ Vezi prefața lui Stoica Iacovici dedicată mitropolitului Daniil, pe care-l numește: „*stăpânul meu și făcătoriu de bine*” din *Triod*, București, 1726 (BRV II, 195, p. 33).

⁴⁵ Pe pagina de titlu este dat anul de la facerea lumii 7277, ceea ce a dus la înregistrarea cărții inițial la anul 1769 (BRV, II, 366, p. 192). Cartea fiind tipărită în timpul domniei lui Alexandru Scarlat Ghica, care se încheie la 28 octombrie 1768, înseamnă că s-a tipărit până la această dată, în cursul anului 1768 (în intervalul 1 septembrie - 28 octombrie) și nu în 1769 (*ibidem*, IV, p. 252).

episcopul Chesarie s-au oferit să tipărească o parte din acestea în tipografiile lor de la Buzău și de la Râmnic. Informația apare în prefața primului volum din *Mineie*, scrisă de Chesarie: „Fost-au rugat de noi amândoi Episcopii cei supuși sfinției sale, ca să ne îngreioieze și pre noi, ca în tipografiile Episcopiei noastre să mișcăm măcar degetele de greotătea cu care se încârcase, cele îngreioate de vârstă și de osteneli duhovnicești, umerile sfinții sale”. Se pare că episcopul de Râmnic a fost mai convingător, așa că mitropolitul Grigore i-a dat spre tipărire primele trei volume (octombrie-decembrie): „Și cu rugăciuni plecând cea fierbinte ruga sa, s-au dat la Episcopia Râmnicului a să tipări luna lui octombrie și cele ce urmează după aciasta, alte două luni”⁴⁶.

Este posibil ca inițial să se fi intenționat publicarea următoarelor volume la Tipografia Episcopiei de la Buzău, dar mitropolitul trebuie să fi fost mulțumit de echipa redacțională de la Râmnic, încât a decis ca editarea lor să continue sub îngrijirea lui Chesarie. Și următoarele volume (pe lunile ianuarie-martie) s-au tipărit tot la Râmnic. După moartea episcopului Chesarie (9 ianuarie 1780), tipărirea celorlalte șase *Mineie* (pe lunile aprilie-septembrie) a rămas pe seama urmașului său în scaun, Filaret, fără a se mai pune problema imprimării lor în altă parte. Explicația constă în faptul că atât Chesarie, cât și Filaret participau direct la traducerea *Mineielor* și că la Episcopia Râmnicului se închegease un colectiv de clerici învățați, care osteneau la pregătirea textului pentru tipar⁴⁷.

Om de mare încredere al mitropolitului Grigore, căruia îi va urma în scaun, Cozma s-a alăturat partidei filo-ruse în cursul războiului ruso-turc din anii 1768-1774. El a făcut parte din delegația condusă de mitropolitul Grigore, care s-a înfățișat în 1774, împărătesei Ecaterina a II-a, cerând sprijinul Rusiei pentru a scăpa țara de robia turcilor⁴⁸. La 9 octombrie 1787, Cozma a fost ales mitropolit, jucând un important rol politic și diplomatic în timpul războiului ruso-austro-turc din 1787-1791. În toamna anului 1792, a murit de ciumă la metohul Mitropoliei de la Giulești. În timpul păstoriei sale, din cauza războiului nu a reușit să editeze decât o singură carte, un *Octoih* tipărit în 1792, la Tipografia Mitropoliei.

Tipăriturile. În epoca domniilor fanariote la Tipografia Episcopiei Buzăului (1743-1747; 1767-1768) s-au tipărit cu certitudine **opt** cărți. Dintre

⁴⁶ *Mineiul* pe luna octombrie, Râmnic, 1776 (*ibidem*, II, 395, p. 216).

⁴⁷ Cei ce au lucrat la traducerea și pregătirea pentru tipar a *Mineielor* au fost, în ordine ierarhică: mitropolitul Grigorie, episcopii Chesarie și Filaret, ierodiaconul Anatolie de la Episcopia Râmnicului, monahul Rafail de la mănăstirea Hurez și Iordan „biv vel grammaticu” Cappadochianul.

⁴⁸ Mihai Cantacuzino, *op. cit.*, p. 176-177.

acestea, cinci au fost editate de episcopul Methodie⁴⁹, iar trei de episcopul Cozma⁵⁰.

Alte cinci cărți au fost atribuite tipografiei buzoiene, dar **existența lor rămâne nesigură, până la publicarea unor descrieri bibliografice complete**: *Acatist* (1745); *Octoih* (1749); *Catavasier* (1762); *Penticostar* (1764); *Prohodul* (1816).

Acatistul din 1745 a fost considerat o reeditare a *Acatistului* tipărit în 1743. Dar, în descrierea din BRV a ediției din 1743, se precizează că anul de la facerea lumii de pe pagina de titlu - 7253 (care corespunde anului erei creștine, 1745) - este scris greșit, fiind corectat de notița de la sfârșitul cărții (f. 154 v.): *Tipăritu-s-au în anul de la spăsenia lumii 1743 de Ioan Stoicovici Tipograful*⁵¹. Așadar, credem că nu există o ediție din 1745 a *Acatistului*, în BRV descriindu-se de fapt un exemplar incomplet al *Acatistului* din 1743, căruia îi lipsea ultima filă, unde se făcea corecția datei. De altfel, pagina de titlu a așa zisei ediții din 1745, este identică cu cea din 1743 (inclusiv gravura de pe verso-ul paginii de titlu, care are inscripționat anul 1743), iar alte elemente de identificare (format, paginație), care ar fi putut demonstra că este vorba de o nouă ediție, nu sunt date în descrierea din BRV⁵². La aceasta se adaugă faptul că ediția din 1745, nu este semnalată de nici un catalog de carte publicat până în prezent.

Octoihul (*Paraclitichi*) din 1749 este citat de Elena Mihu ca existent în biserica din Răstolița și Ațintiș (jud. Mureș), dar, fără descrierea bibliografică din care să putem obține și celelalte elemente de identificare, informația este greu de folosit⁵³.

Catavasierul din 1762⁵⁴, în lipsa foii de titlu, a fost identificat de istoricul și paleograful Damian Bogdan pe baza Pascaliei (1762) și prin compararea cu *Catavasierul* din 1768, tipărit la Buzău⁵⁵. La acea dată nu se cunoștea conținutul *Catavasierului* din 1761 (doar citat în BRV)⁵⁶, despre care s-a aflat ulterior că a fost tipărit în Tipografia Mitropoliei de Iordache Stoicovici⁵⁷. Credem că așa zisa ediție din 1762 este *Catavasierul* bucureștean din 1761, așa explicându-se faptul că predoslovie este scrisă de tipograful Mitropoliei,

⁴⁹ *Acatist* (1743); *Apostol* (1743); *Catavasier* (1743); *Ceaslov* (1743); *Molitvenic* (1747).

⁵⁰ *Psaltire* (1767); *Catavasier* (1768); *Liturghii* (1768).

⁵¹ BRV, II, 228; IV, p. 239.

⁵² *Ibidem*, IV, 84, p. 57.

⁵³ Elena Mihu, *op. cit.*, p. 172.

⁵⁴ BRV, IV, 126, p. 79.

⁵⁵ *Ibidem*, II, 355, p. 176-177.

⁵⁶ *Ibidem*, IV, 122, p. 77.

⁵⁷ Dan Simonescu, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, în „Studii și cercetări de bibliologie”, I, 1955, p. 248-249.

Iordache Stoicovici și dedicată mitropolitului Grigore, și nu episcopului Buzăului, așa cum ar fi fost firesc, dacă ar fi ieșit din tiparnița episcopiei⁵⁸. În *Catavasierul* din 1768, tipograful Ghinea Stoicovici, fratele lui Iordache a reprodus fidel textul din 1761, inclusiv predosloviea lui Iordache, pe care a iscălit-o cu numele lui.

Din *Penticostarul* din 1764, nu s-au semnalat până acum alte exemplare, în afara celui menționat ca existent într-o biserică din Maramureș (comuna Borșa)⁵⁹. Cum în BRV este citat doar titlul, fără descriere, atribuirea lui tipografiei buzoiene este hazardată. Este foarte posibil să fie o confuzie cu *Penticostarul* tipărit în acest an la Tipografia Mitropoliei de Constantin Athanasievici, necunoscut BRV-ului, semnalat de Ioana Cristache-Panait în 1972⁶⁰.

Prohodul Mântuitorului Hristos a fost inclus în BRV după ce a fost citat într-o listă de cărți oferite spre vânzare Academiei în 1941. Nu există date care să confirme o reluare a activității tipografiei în 1816 și nici existența acestei ediții. Credem că este o confuzie cu *Prohodul* tipărit la Buzău în 1836.

Drumul cărților tipărite la Tipografia Episcopiei Buzăului în această perioadă reprezintă un subiect care necesită o tratare specială. Referindu-ne pe scurt la acest aspect, putem spune doar că rezultatele cercetărilor publicate până în prezent pun în evidență un fapt interesant. Spre deosebire de cărțile tipărite pe vremea lui Mitrofan și Damaschin, cele imprimare acum au avut o circulație mai restrânsă, păstrându-se într-un număr relativ redus de exemplare. O posibilă explicație ar fi aceea că ele au avut tiraje mai mici, fiind destinate în principal eparhiei Buzăului⁶¹.

În urma centralizării informațiilor cuprinse în diferite lucrări am putut stabili (provizoriu) că cea mai mare răspândire a avut-o *Apostolul* din 1743. Din această carte sunt semnalate 26 de exemplare în Transilvania⁶², unul la Craiova⁶³, unul în județul Vrancea⁶⁴, patru în județul Olt⁶⁵ și 10 exemplare în Republica Moldova⁶⁶.

⁵⁸ Daniela Poenaru, *op. cit.*, p. 202.

⁵⁹ BRV, IV, 130, p. 80; Daniela Poenaru, *op. cit.*, p. 202.

⁶⁰ Ioana Cristache-Panait, *Tipăritura bucureșteană din veacul al XVIII-lea în satele transilvănene*, în GB, anul XXXI (1972), nr. 11-12, p. 123.

⁶¹ O altă cauză ar putea fi încă insuficienta cercetare a subiectului.

⁶² Ioana Cristache-Panait, *Cartea de Buzău în satele transilvănene*, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Carpaților*, vol. II, Buzău, 1983, p. 300-301 (în continuare: Cristache-Panait, *Cartea de Buzău*).

⁶³ Elena Dima, Gheorghe Buluță, Simona Ceaușu, *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului. Catalog*, București, 1985, p. 58.

⁶⁴ Mihaela Boldeanu, *Cartea de Buzău din inventarele Muzeului Vrancei și din Depozitul central al cultelor*, în „Mousaios”, vol. V, 1999, p. 462.

Urmează apoi *Molitvenicul* din 1747, din care s-au găsit 5 exemplare în Transilvania⁶⁷, un altul păstrat la mănăstirea Turnu (fost al mănăstirii Cozia)⁶⁸. *Psaltirea* din 1767 este semnalată cu circa 5 exemplare în Transilvania⁶⁹. Doar câte două exemplare se cunosc până în prezent din *Catavasierele* buzoiene: ediția din 1743, două în Republica Moldova⁷⁰, iar cea din 1768, un volum în Transilvania⁷¹ și altul în Banat⁷². Din *Liturghiile* tipărite în 1768, sunt semnalate două exemplare, unul în Transilvania⁷³, altul în județul Vrancea⁷⁴.

Exemplarelor semnalate mai sus le adăugăm pe cele identificate de noi în colecțiile de carte veche din județul Buzău: *Apostolul* din 1743 (opt exemplare), *Molitvenicul* din 1747 (un exemplar) și *Liturghiile* din 1768 (nouă exemplare) păstrate în depozitul eparhial și în colecția muzeală a Episcopiei Buzăului, precum și în fondul Muzeului Județean Buzău.

Tipografii. La Episcopia Buzăului au lucrat în intervalul studiat patru tipografi, angajați temporar de episcopii care au patronat activitatea tipografiei. Ceea ce nu s-a observat până acum este faptul că trei dintre aceștia (Ioan, Ghinea și Constantin) sunt legați într-un fel sau altul de „școala” cunoscutului tipograf bucureștean popa Stoica Iacovici, care între anii 1715 și 1749 a fost principalul meșter al tuturor tipografiilor care au funcționat în București în prima parte a epocii domniilor fanariote (Tipografia de la mănăstirea Sf. Sava, Tipografia Mitropoliei, Tipografia Școlii Văcăreștilor, Tipografia Domnească). Ioan și Ghinea sunt fiii popii Stoica Iacovici iar Constantin este și el legat profesional de această „dinastie” de tipografi, fiind ucenicul lui Iordache, un alt fiu al lui Stoica Iacovici, atestat ca meșter al Tipografiei Mitropoliei în anii 1760-1767.

Ioan Stoicovici (1743)

Deși a lucrat multă vreme în echipa tatălui său, Ioan debutează ca meșter tipograf abia în 1743, odată cu angajarea sa de către episcopul Buzăului,

⁶⁵ Dorin Teodorescu, *Cartea veche românească de secol XVIII din județul Olt*, Slatina, Editura Fundației „Universitatea pentru toți”, 1998, p. 35-37.

⁶⁶ Maria Danilov, *Circulația cărții de Buzău în Basarabia. Reconstituiri*, în „Mousaios”, vol. V, 1999, p. 449, 453-454.

⁶⁷ Cristache-Panait, *Cartea de Buzău*, p. 301.

⁶⁸ Grigorie Urișescu, *Mănăstirea Turnu*, în MO, anul XIX (1967), nr. 3-4, p. 235.

⁶⁹ Cristache-Panait, *Cartea de Buzău*, p. 301.

⁷⁰ Maria Danilov, *op. cit.*, p. 454.

⁷¹ Cristache-Panait, *Cartea de Buzău*, p. 301.

⁷² Valeriu Leu, *Cartea veche românească din bisericile eparhiei Caransebeșului. 1648-1800*. Precuvântare de ep. dr. Laurențiu Streza, Reșița, Ed. Banatica, 1996, p. 112-113.

⁷³ Cristache-Panait, *Cartea de Buzău*, p. 301.

⁷⁴ Mihaela Boldeanu, *op. cit.*, p. 464.

Methodie. Methodie trebuie să fi cunoscut bine familia lui Stoica Iacovici, pentru că înainte de a ajunge ierarh, el fusese eclesiarhul Mitropoliei, fiind însărcinat și cu administrarea tipografiei acesteia. Cum în anul 1743, singurii meșteri tipografi din București erau popa Stoica Iacovici și fratele său, logofătul Radu Iacovici, care erau angajați ai Tipografiei Mitropoliei, Methodie a recurs la serviciile fiului mai mare, considerat probabil mai avansat în pregătire.

La Tipografia Episcopiei Buzăului, Ioan tipărește în cursul anului 1743, patru cărți liturgice (*Acatist*, *Apostol*, *Catavasier*, *Ceaslov*). Nu se susține afirmația că Ioan Stoicovici „a condus” Tipografia Episcopiei Buzăului între anii 1743-1745⁷⁵. După cum se știe, angajarea tipografilor se făcea cu contract pentru imprimarea uneia sau mai multor cărți, după care, dacă nu mai primeau comenzi, aceștia trebuiau să-și caute de lucru în altă parte.

Deși s-a presupus că la Buzău a apărut în 1745, un al doilea *Acatist*, tipărit tot de Ioan, această ediție nu există. Este vorba de o confuzie cu ediția din 1743, care are pe pagina de titlu anul de la facerea lumii scris greșit (7253), probabil din cauza grabei cu care s-a lucrat. Ioan a făcut apoi corectarea datei pe ultima pagină, arătând că s-a tipărit la anul de la nașterea lui Hristos, 1743⁷⁶. La sfârșitul anului 1743, credem că Ioan Stoicovici a părăsit Buzăul, reîntorcându-se la București, dată după care numele său nu mai este menționat.

Sandu Irimia (1747)

Sandu, fiul lui Irimia tipograful din Iași a venit în Țara Românească în 1746 sau 1747, o dată cu meșterii tipografi Barbu Bucureșteanul și Grigore Stan Brașoveanul, după închiderea Tipografiei Episcopiei de la Rădăuți, unde lucraseră anterior toți trei. Deși foarte tânăr (avea doar 17 ani)⁷⁷, Sandu sosise la București cu experiența celor trei ani lucrați în echipa lui Barbu și Grigore. La Rădăuți tipărise în 1745, două cărți, *Liturghia Sf. Ioan Gură de Aur* și un *Ceaslov*. La *Liturghie* este menționat ca unic tipograf, iar la *Ceaslov* apare împreună cu ierodiaconul Iosif din mănăstirea Neamțului, ca „așezători și îndreptători tiparelor”, în timp ce „meșter mare” era Grigore Stan Brașoveanul⁷⁸.

Barbu și Grigore au fost angajați de mitropolitul Neofit la Tipografia Mitropoliei, iar Sandu a fost luat de episcopul Methodie la Buzău. La Tipografia Episcopiei Buzăului el tipărește o singură carte, un *Molitvenic*, în 1747.

⁷⁵ Daniela Bratu, *op. cit.*, p. 736.

⁷⁶ BRV, II, 228; IV, p. 239.

⁷⁷ Pentru că în anul 1765, când a fost acuzat la Blaj de încercarea de a falsifica o monedă, avea 36 ani (Elena Chiaburu, *Carte și tipar în Țara Moldovei până la 1829*, Iași, Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005, p. 247).

⁷⁸ BRV, II, 241, p. 85.

La încheierea contractului, Sandu s-a întors la Iași, la Tipografia Mitropoliei, unde se pare că participă în 1749, la tipărirea unui *Molitvenic* în echipa condusă de tatăl său (Irimia Marcu), semnând „*Sandu copilul zățariu*”, dacă nu cumva acest Sandu este de fapt unul din ucenicii tatălui său. Între 1755-1762, el este, alături de Grigore Stan Brașoveanu (întors de la București la Iași, după 1750), tipograful Mitropoliei din Iași. După 1762, părăsește Iașul angajându-se la Tipografia din Blaj (unde este semnalat din 1765), lucrând mai ales ca gravor, până în 1802⁷⁹.

Ghinea Stoicovici (1767-1768).

Ghinea este fiul și ucenicul popii Stoica Iacovici, așadar frate cu Ioan (și nu fiul lui, cum s-a afirmat)⁸⁰ și cu Iordache Stoicovici. În 1748, este menționat ca *fecior* (ucenic) împreună cu fratele său, Iordache, în echipa tatălui său, de la Tipografia Mitropoliei. În 1767, ajuns diacon, Ghinea este angajat de episcopul Buzăului, Cozma la Tipografia Episcopiei. Aici el imprimă două cărți: o *Psaltire*, în 1767 și un *Catavasier* în 1768 (imitat după cel tipărit în 1761, de Iordache la Tipografia Mitropoliei). Acestea sunt singurele cărți tipărite de Ghinea Stoicovici, ca meșter tipograf.

Constantin (1768)

Așa cum singur mărturisește, Constantin a fost ucenicul lui Iordache Stoicovici, tipograful Mitropoliei. Angajat de episcopul Cozma, el imprimă la Tipografia Episcopiei Buzăului o singură carte, *Liturghiile* din 1768. Deși pe pagina de titlu semnează cu modestie: „*ucenicul dascăl(ului) Iordache*”⁸¹, cartea marchează debutul său ca tipograf deplin. După această dată nu mai este menționat.

După perioada glorioasă când a fost tipografie domnească (înființată, coordonată și finanțată de domn) și când activitatea sa făcea parte din vastul program cultural inițiat și pus în practică de domnitorul Constantin Brâncoveanu, perioada cea a urmat, desfășurată în timpul domniilor fanariote, a adus modificări importante în statutul tipografiei de la Episcopia Buzăului. Acum tipografia nu mai era domnească, ci episcopală, fiind coordonată și finanțată de episcopii care iau sub patronajul lor tipărirea de cărți în limba română necesare bisericilor și mănăstirilor din eparhia lor și nu numai.

Activitatea Tipografiei de la Episcopia Buzăului a fost reluată în 1743, într-un moment de maximă dezvoltare a tiparului din Țara Românească. În anul

⁷⁹ Despre activitatea lui Sandu Irimia ca tipograf și gravor vezi Olimpia Mitric (*Cartea românească tipărită la Rădăuți în secolul al XVIII-lea*, în „Valori bibliofile din patrimoniul cultural național”, vol. I, Râmnicu-Vâlcea, 1980, p. 429-432) și Cornel Tatai-Baltă (*Gravorii în lemn de la Blaj (1750-1830)*, Blaj, 1995, p. 76-81).

⁸⁰ Cf. Daniela Bratu, *op. cit.*, p. 737.

⁸¹ BRV, II, 366, p. 192; IV, p. 252.

1743, alături de cele patru cărți apărute la Buzău s-au mai tipărit la București, la Tipografia Mitropoliei, patru cărți: *Apostol*, *Antologhion*, *Penticostar*, *Evanghelie* iar la Râmnic, trei cărți: *Penticostar*, *Capete de poruncă la toată ceata bisericească* și *Ceaslov*. Aceeași situație constatăm în anul 1767, când la București, alături de Tipografia Mitropoliei, tocmai se înființase „*noua tipografie a neamului ortodox al grecilor*”, menită să publice cărți în limba greacă iar la Râmnic, tipografia episcopală era în plină activitate. Cei doi episcopi cărturari ai Buzăului au intrat fără rezerve în această competiție, urmând exemplul străluciților lor înaintași, Mitrofan și Damaschin. Reactivând tipografia de la Episcopie, Methodie și Cozma au reintegrat Buzăul în circuitul cultural al epocii, continuând o tradiție și oferind un exemplu ce va fi urmat în viitor.

Résumé

L' imprimerie et les typographes du l'Évêché de Buzău pendant l'époque phanariote

Pendant les règnes des princes phanariotes (1716-1821), l'imprimerie de Buzău a été ouverte en 1743, grâce à contribution financière du l'évêque Methodie (1741-1748). Entre 1743 et 1747 ont imprimé cinque livres au frais de l'évêque Methodie: *Acatist* (1743); *Apostol* (1743); *Catavasier* (1743); *Ceaslov* (1743); *Molitvenic* (1747).

L'activité a été interrompu après la morte de Metodie, jusqu'au moment de la nomination au siège épiscopal du l'évêque Cozma (1763-1787). Entre 1767 et 1768, ont imprimé ici trois livres: *Psaltire* (1767); *Catavasier* (1768); *Liturghii* (1768).

Tous se sont des livres liturgiques imprimés en roumain (pour tôt ce qui concerne le rituel), mais certains contiennent des textes en slavone et grec pour l'hymnographie (le *Catavasier* et le *Ceaslov*).